

МІФ ПРО ПОВЕРНЕННЯ: ПРОГНОЗ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

THE MYTH OF RETURN: THE PROGNOSIS FOR UKRAINIAN REFUGEES

Основна мета статті – дослідити та проаналізувати, як наміри щодо повернення біженців пов'язані з оцінюванням безпеки в країні захисту, з одного боку, та в країні походження – з іншого. Головне припущення дослідження полягає в тому, що на індивідуальному рівні намір повернутися та реалізація повернення не пов'язані передбачуваним чином і не залежать одне від одного. Більшість біженців спочатку мають намір повернутися, але часто залишаються в країні захисту. «Міф про повернення» слід тлумачити як колективні наміри щодо повернення, які залишаються нереалізованими. Стверджується, що наміри біженців щодо повернення є важливими самі по собі, оскільки вони представляють узагальнену настанову у досвіді біженців і можуть вплинути на їхню поведінку та рішення повернутися. В емпіричному аналізі представлено кількісні дані опитування (N = 184), зібрані за допомогою гугл-форми в десяти країнах ЄС. Нами вжито заходів для контролю загроз валідності, пов'язаних зі зміцненням вибірки. Основна увага зосереджена на аналізі зв'язків між міфом про повернення та відчуттям безпеки. Відчуття безпеки вимірювали двічі: 1) в країні захисту на даний момент 2) в Україні (країні походження) після прогнозованого повернення. Дослідження також представляє порівняння двох груп біженців, а саме тих, хто вирішив залишитися в країні захисту, і тих, хто обрав «міф про повернення». Результати порівняльного дослідження показують відсутність істотних відмінностей в оцінці відчуття безпеки після прогнозованого повернення. Це означає, що не слід розглядати повернення біженців як однократну й остаточну подію. Натомість тим, хто повертається, може знадобитися безпека в обох країнах одночасно. Повернення краще тлумачити як нон-фінальний процес, який відбувається протягом тривалого періоду часу і може включати періоди подвійного проживання та значних переміщень біженця між країнами.

Ключові слова: намір, міф про повернення, безпека, біженець, країна походження.

The main goal of the article is to explore and analyze how return refugee intentions are shaped by ties to safety in the country of protection on the one hand, and ties to safety in the country of origin on the other. A central tenet of the study is that, at the individual level, return intention and return realization are neither related in a predictable way nor independent of each other. In the case of refugees' returning it is almost a rule of thumb that most refugees initially intend to return but often end up staying in the country of destination. The "myth of return" must be interpreted as collectively held return intentions that remain unfulfilled. It is argued that return refugee intentions are significant themselves because they represent generalized attitudes to the refugee experience and can affect refugees' behavior and decision to return. In the empirical analysis, we present quantitative survey data (N = 184) collected in a Google form in ten countries of the European Union. We have taken steps to control threats to validity associated with sample bias. The researcher's focus is on the analysis of connections between a myth of return and a feeling of safety. The feeling of safety was measured twice: 1) in the country of residence at the present moment and 2) in Ukraine (country of origin) after the predicted return. The study also presents a comparison of two groups of refugees, namely those who decided to stay in the country of protection and those who demonstrate "the myth of return". Results of the comparison study show that there are no significant differences in estimating the feeling of safety after a predicted return. It means we shouldn't consider refugee return as a one-time and final event. Instead, returnees might need to obtain safety options in different countries simultaneously. The return should be better interpreted as an open-ended process, which often takes place over a longer period and may involve periods of dual residence and considerable movements back and forth.

Key words: intention, myth of return, safety, refugee, country of origin.

УДК 159.923.2 : 316.4.063.3
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.66.52>

Кочубейник О.М.

д.психол.н.,
головний науковий співробітник відділу психології політико-правових відносин Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України

Постановка проблеми. З початку 1990-х років міжнародне співтовариство переконане, що підтримка репатріації біженців є ключем до успішного післявоєнного відновлення та примирення в зруйнованих війною країнах. Повернення біженців і переміщених осіб було важливим компонентом мирних угод, які уряди-донори та міжнародні організації визнавали як важливу передумову для післявоєнної реконструкції в країнах із такими різними історіями та моделями конфліктів, як Камбоджа, Гватемала, Східний Тимор, Боснія і Герцеговина. Крім того, повернення та реінтеграція біженців часто використовувалися як індикатор міцності держави, тобто свідчили про успіх політичного процесу, який ґрунтується на примиренні та здійснюється

в напрямку відновлення справедливості та демократії західного зразка [3; 5].

У випадку з Україною зв'язок між успішною післявоєнною реконструкцією та поверненням біженців, їхньою реінтеграцією, також зараз інтенсивно артикулюється, про що свідчать різноманітні публічні арени. Риторика є доволі однозначною: якщо Україна хоче бути відновлена як країна, а українці – збережені як нація та ідентичність, українські біженці мають повернутися на батьківщину. Тому зусилля і міжнародних організацій, і науковців спрямовані на пошуки тих стимулів, які лежать в основі прийняття рішення про повернення, і на пошуки тих форм допомоги, які необхідні для успішної реінтеграції після повернення.

Підсумком згаданих пошуків є, як правило, низка рекомендацій та форм допомоги, які надаються у різних сферах суспільства, найчастіше – в економічній, соціальній, політичній, правовій та психологічній. Проте, за даними моніторингу різних програм, їхня ефективність оцінюється як «скромна» [6]. І, відповідно, виникає питання: чому такою низькою є ефективність багатьох програм сприяння.

Мета статті полягає у тому, щоб дослідити та проаналізувати, як наміри щодо повернення біженців пов'язані із оцінюванням безпеки в країні захисту та в країні походження, чим спричинюються «проблемні місця» програм репатріації та реінтеграції біженців.

Аналіз публікацій. Центром більшості дискурсів у аналізованій площині є так званий «міф про повернення», тобто припущення, що біженці вважають країну, яку вони змушені були залишити, рятуючись від війни, своїм рідним та ідеальним «домом»; тим місцем, у яке вони або їхні нащадки обов'язково повернуться, коли життя у країні нормалізується [1; 2; 4]. Іншими словами, сутність цього міфу можна передати таким чином: вимушене переміщення в умовах війни «вириває» людину з її рідної території, примушує її до страждань на чужій землі, а тому вона (людина) зберігає ностальгічний сум, тугу та зв'язок з батьківщиною й прагне повернутися додому. Наслідки такої інтерпретації: між місцем (територією, країною) і людиною існує природний зв'язок, позаяк людина отримує свою ідентичність на основі «території», а тому фактичне повернення біженця «додому» автоматично сприяє відновленню «природного порядку рядку речей» або «світового порядку» і завершує його страждання [2; 7].

Однак, як зазначалося, кількість біженців, яка повертається після війни додому, не є значною (попри усі методичні проблеми моніторингу). Очевидно, міф про повернення не виявляє себе як потужний регулятор поведінки. Функціонуючи у спільнотах біженців навіть другого, а іноді третього покоління, він не стає реальним мотивом [8]. Отже, слід констатувати «кризу нативного повернення» та звернути увагу на психологічні чинники «розриву» між наміром та дією.

Опис основної ідеї дослідження. В нашому дослідженні ставилося завдання пошуку відмінностей між біженцями, які керуються «міфом про повернення», і біженцями, які відразу спрямовують свої зусилля на те, щоб залишитися за кордоном назавжди. (У багатьох соціологічних опитуваннях фіксується велика кількість відповідей цих двох категорій. Але наскільки вони дійсно є різними за основним своїм психологічним конструктом?)

Для пошуків цих відмінностей ми зосередили увагу на такому конструкті, як намір, хоча його вивчення потребує особливого під-

ходу до вибору методів вимірювання, а також інтерпретації отриманих результатів. Труднощі емпіричного вимірювання наміру обумовлені такими його специфічними особливостями, як нестійкість, гнучкість, швидка модифікованість, неповна інструменталізація (наявність «неузгодженостей», що виникають при порівнянні людиною своїх намірів зі своїми можливостями).

З іншого боку, це феномен, до якого можна «швидко» доторкнутися в соціально-психологічному дослідженні. По-перше, наміри можна розглядати як необхідний, хоч і недостатній критерій прийняття рішення про повернення. Іншими словами, «фактичні» репатріанти будуть серед людей, які мають намір повернутися, але не всі ті, хто має намір повернутися, дійсно це зроблять. Проте намір постає як певна характеристика дії суб'єкта. По-друге, наміри щодо повернення є важливими самі по собі: вони представляють узагальнене ставлення до досвіду міграції та можуть впливати на іншу поведінку, окрім самого повернення – наприклад, на інвестиції у майно, у соціальний капітал, підвищення професійної кваліфікації, отримання освіти чи нових умінь та навичок тощо. Тобто намір є також причиною або умовою певних інших дій. По-третє, як свідчать численні дослідження, біженці майже відразу визначають для себе, буде їхнє перебування в країні захисту тимчасовим, чи вони шукатимуть шляхи залишитися у країні назавжди. Отже, намір є властивістю самого суб'єкта. Відповідно, наміри щодо зворотної міграції (повернення) є важливим регулятором цього процесу, але доволі вразливим інструментом з точки зору його прогностичності. Адже вони погано прогнозують реальну поведінку. Дійсно, у випадку зворотної міграції майже емпіричним правилом є те, що більшість мігрантів спочатку мають намір повернутися, але часто залишаються в країні, що надала тимчасовий захист або притулок. Отже, «міф про повернення» можна розглядати як колективні наміри щодо повернення, які залишаються нереалізованими.

Другим конструктом у нашому дослідженні було почуття безпеки – оскільки намір повернутися тісно пов'язаний із почуттям безпеки, яке так чи інакше прогнозується і входить в систему аргументів при прийнятті рішення. (Безпеку ми пропонуємо розглядати як стан особистості, при якому вона здатна задовольнити актуальні потреби, що формують відчуття самозбереження та власної захищеності у спільноті). На наш погляд, саме прогнозована відсутність безпеки лежить в основі міфу про повернення, зокрема, українських біженців. Адже можна зробити таку його реінтерпретацію: у перші повоєнні роки Україні буде небезпечно, тому цей період краще прожити «тут»,

а після того як ризики небезпеки зменшаться (зникнуть) можна буде повертатися «додому». Отже, намір про повернення є психологічним інструментом прийняття рішення у ситуації вибору та визначається як особливостями ціннісної та мотиваційної структури особистості, її життєвим досвідом та, особливо, «досвідом біженця», так і уявленнями про безпеку. Ядерним утворенням, що входить в намір, на наш погляд, є оцінка рівнів безпеки у країні захисту та країні походження.

Зв'язок уявлень про безпеку з намірами про повернення (або продовження інтеграції в країні захисту) не може бути простим і лінійним, оскільки між сприйняттям власної безпеки та прийняттям рішення (тобто вибором особистістю поведінкової альтернативи) «вклинюється» безліч длубніших чинників, що визначають характер адаптації до ситуації, що постійно змінюється як в обох країнах, так і безпосередньо в найближчому оточенні людини. Не останню роль відіграють бюрократичні процедури, пов'язані зі зміною статусу перебування в країні. Однак, на наш погляд, ланка «намір – безпека» може постати джерелом важливих рекомендацій при розробці програм сприяння поверненню та реінтеграції українських біженців.

Методологічні особливості дослідження. Дослідження є квазіекспериментом зі суб'єктною незалежною змінною (нееквівалентними вибірками), утвореною на основі репатріаційних намірів. Залежна змінна – безпека – представлена через вісім вимірів, оцінених двічі (далі детальніше).

Намір операціоналізовано через вибір: респондентів просили обрати один із п'яти можливих варіантів, який відповідає їхнім намірам, а саме: «зроблю усе можливе, щоб залишитися у цій країні назавжди», «планую залишитися за кордоном назавжди, але хочу переїхати в іншу країну», «повернуся в Україну лише після того, як там налагодиться життя», «повернуся в Україну відразу після завершення війни» та «повернуся в Україну найближчим часом, не залежно від подій на фронті». (Частотні показники подано далі).

Виміри безпеки нами виокремлено на основі попередніх досліджень, що проводилися за допомогою контент-аналізу відповідей на відкриті питання анкети. Нами було встановлено, що основними вимірами, на яких різні категорії біженців вибудовують своє почуття безпеки та захищеності, є продуктова безпека, матеріальна безпека, фінансова безпека, безпека здоров'я, безпека освіти, соціальна безпека, політична безпека, особиста безпека.

Продуктова безпека, наприклад, оцінювалась у такий спосіб. Спочатку респондентів просили відповісти на питання із вибором: «Перебуваючи за кордоном...1) Ви можете

купувати продукти вищої якості, ніж в Україні, 2) В Вашому харчуванні нічого не змінилося 3) Ви змушені купувати продукти нижчої якості, ніж в Україні». Потім вимірювався їхній прогноз щодо рівня продуктової безпеки, яке чекатиме їх у разі, якщо вони повернуться в Україну, а саме: «Якщо Ви повернетесь в Україну, то...

1) Ви змушені будите купувати товари нижчої якості, ніж в країні перебування, 2) У Вашому харчуванні нічого не зміниться, 3) Ви зможете купувати товари вищої якості, ніж в країні перебування». У подібний спосіб формулювалися питання щодо інших сфер безпеки. Відзначимо, що такий формат відповідей давав можливість розглядати їх як дані, отримані за номінальної шкалою, але також – за ранговою шкалою, оскільки скрізь зберігався порядок «нижче – так само – вище». А отже, забезпечував більшу гнучкість в застосуванні методів математичної статистики.

Крім того, анкета містила проміжні змінні, які дозволяли уточнювати вибори за основними вимірами безпеки.

Вибірка. Оскільки емпіричні дані збиралися за допомогою гугл-форми, то, відповідно, це призвело до певних спотворень у їхній якості, що необхідно враховувати при екстраполяції результатів та генералізації висновків. Зокрема, в таких дослідженнях неможливо уникнути зміщення вибірки, спричиненого самовідбором досліджуваних. Також відсутня можливість контролювати кількість «невідповідей». Однак для зменшення загрози, пов'язаної з особистими контактами дослідника, яка завжди виникає при входженні в емпіричне поле таким чином, використовувалася процедура, подібна до тієї, що пом'якшує зміщення у вибірках, керованих респондентом. А саме: «сідів» першої ланки просили не заповнювати анкету, але поширити серед своїх знайомих, які перебувають за кордоном (відносно України). Вік респондентів також визначався через вибір варіантів: «від 18 до 25», «від 26 до 35», «від 36 до 45», «від 46 до 55», «старше 55». Модальною характеристикою виявилася градація «від 36 до 45», що, на наш погляд, є перевагою, оскільки саме цей вік «задає тон» на ринку праці.

Отримані результати. Стосовно діагностики намірів щодо повернення ми отримали такі показники: 1) «Зроблю усе можливе, щоб залишитися у цій країні назавжди» – 76 (41,3%), 2) «Планую залишитися за кордоном назавжди, але хочу переїхати в іншу країну» – 20 (10,9%), 3) «Повернуся в Україну лише після того, як там налагодиться життя» – 68 (37,0%), 4) «Повернуся в Україну відразу після завершення війни» – 16 (8,7%), 5) «Повернуся в Україну найближчим часом, не залежно від подій на фронті» – 4 (2,2%). Ми бачимо, що модальною характеристикою є намір «Зро-

блю усе можливе, щоб залишитися у цій країні назавжди», другою вираженою градацією є «Повернуся в Україну лише після того, як там налагодиться життя». Останній, власне, означає «міф про повернення». (Надалі вибори «Зроблю усе можливе, щоб залишитися у цій країні назавжди» та «Планую залишитися за кордоном назавжди, але хочу переїхати в іншу країну» було об'єднано в одну вибіркову сукупність, яка має спільний намір не повертатися в Україну; вона використовувалася для порівняння із вибіркою «Повернуся в Україну лише після того, як там налагодиться життя»).

У таблиці 1 представлено результати порівняльного аналізу у характері розподілу оцінювання безпеки двома вибірками: тими українцями, які регулюють свою поведінку «міфом про повернення» (далі – перша вибірка), та тими, хто має намір залишитися за кордоном назавжди (далі – друга вибірка). Представлено два аспекти в оцінюванні безпеки двома вибірками: по-перше, збіжність/незбіжність модальних характеристик, по-друге, наявність статистично значущих відмінностей в розподілі ознаки, що оцінювалася за допомогою критерію χ^2 .

Аналізуючи отримані результати, можемо виокремити спільні характеристики у розподілі ознаки. По-перше, оцінювання за вимірами продуктової, матеріальної та фінансової безпеки в країні захисту для біженців є вищим порівняно із тим, що було в Україні. Фактично це говорить про вищий рівень життя за кордоном, попри те, що джерела доходів різнилися (До складу вибірок увійшли особи, що мають

за кордоном різні форми працевлаштування; отже, ця проміжна змінна не чинить впливу на ці форми безпеки). Крім того, за умови однієї модальної характеристики відсутні відмінності у продуктивній безпеці, але в оцінюванні матеріальної та фінансової безпеки у другій вибірці є вищі частоти, що призвело до статистично значущих відмінностей розподілу ознаки. Очевидно, вища безпека в цих вимірах є одним із чинників формування наміру про неповернення. Відповідно, закономірним є загострення негативності очікувань за цими вимірами щодо прогнозованого повернення в Україну.

Оцінювання за вимірами безпеки освіти та безпеки охорони здоров'я не демонструють значущих відмінностей в розподілі ознаки, а модальні характеристики свідчать, що досліджувані оцінюють безпеку приблизно на такому ж рівні як в Україні порівняно з країною захисту або порівняно із країною захисту після прогнозованого повернення в Україну. Очевидно, оскільки сфера освіти й сфера охорони здоров'я є більш інституціалізованими, вони забезпечують вище відчуття безпеки внаслідок неіндивідуалізованості задоволення потреб, а тому диференційованість у цих вимірах не пов'язана із персональними рішеннями. (На відміну, наприклад, від пошуків роботи й працевлаштування, де диференційованість більш помітна).

В оцінюванні соціальної безпеки також модальні характеристики свідчать про те, що вона оцінюється приблизно на такому ж рівні як в Україні порівняно з країною захисту та на

Таблиця 1

Порівняльний аналіз оцінювання безпеки

Вимір безпеки	Описова статистика	Оцінка відмінностей	Описова статистика	Оцінка відмінностей
Продуктова безпека	Mo ₁ =1 (36) Mo ₂ =1 (64)	$\chi^2=4.197.$ $p=0.122.$	Mo ₁ =1 (31) Mo ₂ =1 (50)	$\chi^2=0.628.$ $p=0.730$
Матеріальна безпека	Mo ₁ =1 (24) Mo ₂ =1 (56)	$\chi^2=13.753.$ $p=0.001$	Mo ₁ =1 (38) Mo ₂ =1 (61)	$\chi^2=4.356.$ $p=0.113$
Фінансова безпека	Mo ₁ =1 (32) Mo ₂ =1 (67)	$\chi^2=7.804.$ $p=0.020$	Mo ₁ =1 (45) Mo ₂ =1 (81)	$\chi^2=10.992.$ $p=0.004$
Безпека здоров'я	Mo ₁ =2 (58) Mo ₂ =2 (55)	$\chi^2=5.513.$ $p=0.063$	Mo ₁ =2 (48) Mo ₂ =2 (55)	$\chi^2=0.509.$ $p=.775$
Безпека освіти	Mo ₁ =2 (44) Mo ₂ =2 (69)	$\chi^2=2.424.$ $p=.412$	Mo ₁ =2 (34) Mo ₂ =2 (60)	$\chi^2=1.711.$ $p=0.424$
Соціальна безпека	Mo ₁ =2 (34) Mo ₂ =2 (71)	$\chi^2=18.866.$ $p=0.000$	Mo ₁ =2 (32) Mo ₂ =2 (62)	$\chi^2=17.958.$ $p=0.000$
Політична безпека	Mo ₁ =2 (49) Mo ₂ =1 (44)	$\chi^2=12.749.$ $p=0.001$	Mo ₁ =2 (40) Mo ₂ =1 (50)	$\chi^2=14.359.$ $p=.000$
Особиста безпека	Mo ₁ =2 (34) Mo ₂ =2 (39)	$\chi^2=2.096.$ $p=0.350$	Mo ₁ =2 (40) Mo ₂ =1 (39)	$\chi^2=13.379.$ $p=0.001$

Примітка: Модальні характеристики оцінювання безпеки в країні захисту в першому стовбці представлено наступним чином: 1 – ...краще, ніж в Україні..., 2 – ... так само, як в Україні, 3 – ...гірше, ніж в Україні; в третьому стовбці представлено оцінювання безпеки в Україні за умови прогнозованого повернення: 1 – ...гірше, ніж в країні захисту, 2 – ... так само, як в країні захисту, 3 – ... краще, ніж в країні захисту. Mo₁ – вибірка «міфу про повернення», Mo₂ – вибірка «залишитися за кордоном».

такому ж рівні як в країні захисту після прогнозованого повернення. (Проміжна змінна, якою вимірювалися стосунки із місцевим населенням, дає підстави стверджувати, що досвід спілкування є переважно позитивним або нейтральним в країні захисту. Прогнозоване повернення також не оцінюється як небезпечне, оскільки йдеться про можливе повернення у більш-менш відомий соціокультурний контекст).

Дещо складнішим є патерн у вимірі політичної безпеки. Оцінювання в країні захисту порівняно з Україною показує статистично значущі відмінності між вибірками, при чому для першої вибірки модальною характеристикою є однаковий рівень з Україною, тоді як для другої вибірки модальною характеристикою є «краще ніж в Україні». Стосовно прогнозованого повернення також зафіксовано статистично значущі відмінності, що походять від різниці модальних характеристик – друга вибірка прогнозує нижчий рівень безпеки, тоді як перша вибірка не очікує змін у цьому вимірі. (На основі проміжної змінної, яка оцінювала можливі ризики за цією сферою, вказувалися «нелегальний перетин кордону», «відповідальність за ненадання даних в ТЦК», «небезпека мобілізації для сина», «утиски через незнання української мови» тощо. Однак в більшості випадків вибір не пояснювався, респонденти не відповідали на цей пункт анкети, тому чіткої картини ми не маємо. Можемо лише констатувати: політична безпека сприймається як нижча після прогнозованого повернення, а її причини слід досліджувати додатково).

За виміром особистої безпеки ми бачимо узгоджені оцінювання із попереднім виміром. У країні захисту порівняно з Україною особиста безпека оцінюється на такому ж рівні, при чому відсутні статистично значущі відмінності у розподілі ознаки між вибірками. Прогнозоване повернення другою групою оцінюється як більш небезпечне порівняно з країною захисту, що, очевидно, є наслідком прогнозованого високого рівня політичної безпеки.

Очевидно, вищий рівень безпеки за кордоном порівняно із прогнозом повернення у вимірах політичної та особистої безпеки є одним із чинників формування наміру залишитися за кордоном.

Насамкінець зазначимо, що прогнозоване повернення загалом оцінюється як таке, що не покращить рівень безпеки або й навіть його зменшить порівняно із країною захисту. На наш погляд, вдосконалення програм сприяння повернення біженців повинно відбуватися у напрямі зменшення саме прогнозованої небезпеки.

Висновки. У дослідженнях міграційних процесів до початку цього століття домінувало переконання, що міграція – це почуття втрати

Батьківщини, «втрати землі під ногами», втрати звичного життя, його захищеності і впорядкованості. А це неминуче призводить до станів підвищеної тривожності, настороженості у сприйнятті нового світу, песимістичного погляду на майбутнє. Стверджувалося, що ці емоційно-психологічні характеристики притаманні значній частині біженців. Проте сьогодні набирає популярності інший дискурс. Потужні хвилі міграції, яких зазнали європейські країни, змусила їх культивувати толерантність до біженців, зменшення ксенофобських та расистських настроїв. І сам Європейський Союз із ідеєю «прозорих» кордонів між державами посприяв тому, що національність (а відповідно, національна, етнічна, мовна, релігійна ідентичності) предстала бути інструментом соціальної ізоляції. Або, обережніше, її гальмівний вплив значно послабився. Тому міграція тепер – «вікно можливостей». Це – шанс покинути економічно слабку країну і забезпечити собі високий рівень життя, перемістившись до країни, де рівень життя є значно вищим. А тому слід визнати: для певної частини українських біженців війна виявилася шансом на пошуки кращого життя. І за умови його успішної реалізації біженець отримає безпеку існування, комфортне житло, зручність побуту, якісну освіту для себе або своїх дітей, успішнішу професійну самореалізацію тощо. І, відповідно, намір залишитися за кордоном менше пов'язаний, ніж раніше, із небезпеками.

На наш погляд, найбільш вразливим місцем в програмах повернення (репатріації) та реінтеграції є тлумачення повернення біженців як одноразового і остаточного переїзду до країни походження. Моніторинг програм повернення показав, що повернення та реінтеграція – особливо в постконфліктних ситуаціях – не є «природною» та безпроблемною подією, але є складним процесом із множиною сенситивних змінних у якості детермінанти прийняття рішення. Проте усі форми надання допомоги (фінансової насамперед), які отримують біженці, передбачають саме таку одноразовість і фіналізованість. Натомість повернення краще концептуалізувати як «відкритий» процес, тобто такий, що може тривати протягом тривалого періоду часу і може включати періоди «подвійного проживання» та регулярних переміщень між країною захисту та країною походження (Україною).

З психологічної точки зору, це може змінити наміри щодо повернення (саме у напрямі швидшого повернення в Україну), оскільки дозволить знизити рівень очікуваної небезпеки через «прямий досвід» ознайомлення із ситуацією в пост-воєнній країні. Наприклад, регулярні візити в Україну можуть переконати особу у тому, що відсутня продуктова небезпека, що її конкурентоспроможність на ринку

є вищою за рахунок нових умінь та навичок або навіть отриманої освіти тощо. Крім того, «нон-фінальне» повернення не сприймається як повторна травматизація від різкого «обривання» способу життя і занурення у тотальну невизначеність майбутнього, тобто в ті переживання, які супроводжували виїзд із України. Проте таке «нон-фінальне» повернення потребує значних законодавчих змін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Al-Rasheed M. The Myth of Return: Iraqi Arab and Assyrian Refugees in London. *Journal of Refugee Studies*. 1994. 7 (2-3). С. 199–219. <https://doi.org/10.1093/jrs/7.2-3.199>
2. Bolognani M. The Myth of Return: Dismissal, Survival or Revival? A Bradford Example of Transnationalism as a Political Instrument. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2007. 33(1). С. 59–76. <https://doi.org/10.1080/13691830601043497>
3. Byron M., Condon S. A Comparative Study of Caribbean Return Migration from Britain and France: Towards a Context-Dependent Explanation. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 1996. 21(1). С. 91–104. <https://doi.org/10.2307/622927>
4. Cakmak M. "Take Me Back to My Homeland Dead or Alive!": The Myth of Return Among London's Turkish-Speaking Community. *Frontiers in Sociology*. 2021. 6. 630558.
5. Jansen S. The Privatisation of Home and Hope: Return, Reforms and the Foreign Intervention in Bosnia-Herzegovina. *Dialectical Anthropology*. 2006. 30(3/4). С. 177–199. <http://www.jstor.org/stable/29790762>
6. King R., Christou A. Diaspora, migration and transnationalism: Insights from the study of second-generation 'returnees.' In R. Bauböck & T. Faist (Eds.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam University Press. 2010. С. 167–184. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt46mz31.12>
7. Ohana D. Kfar Etzion: The Community of Memory and the Myth of Return. *Israel Studies*. 2002. 7(2). С. 145–174. <http://www.jstor.org/stable/30245589>
8. Sundiata I. K. Sixteen-Nineteen and the Myth of Return. *Transition*. 2020. 130. С. 133–145. <https://doi.org/10.2979/transition.130.1.14>